

Anmeldelser

Ellen Nørgaard:

Indoktrinering i folkeskolen.

**Historier om realiteter og spøgelse
i kulturkampens arena. København:
Danmarks Pædagogiske
Universitetsforlag, 2008. 237 s.**

Af Lisa Rosén Rasmussen

Papirtigre, partipropaganda, rendestensundervisere, venstreorienterede abekatte. Bølgerne gik højt på begge sider af fronten i den såkaldte 'indoktrineringsdebat', som udspillede sig i løbet af 1970erne. Ellen Nørgaard underkaster debatten en minutøs, men også perspektiverende analyse i bogen *Indoktrinering i folkeskolen. Historier om realiteter og spøgelse i kulturkampens arena* (2008). Bogen giver et nuanceret billede af den dialog, debat, uenighed og udkrystallisering af synspunkter, der måske til tider forsvinder i de stereotype billeder af 1970erne. Nørgaard vælger at forstå og analysere debatten som en kulturkamp og beskriver slagets mange forskellige aktører – fagforeninger, politiske partier og politikere, såvel som lærere, elever og forældre. Også medier, journalister og tidsskrifter såsom *Unge Pædagoger*, *Politisk Revy* og *Uddannelse* inddrages i kampen. Det handler om at være for eller imod systemets bevarelse, men samtidig bærer Nørgaards bog et budskab om, at den såkaldte indoktrineringsdebat langt fra kan forstås som en sort/ hvid historie.

Ydermere fremlægges indoktrineringsdebatten langt fra som en forbigående og isoleret begivenhed. Tværtimod understreges de lange processuelle linjer, som debatten indskriver sig i. Således viser Nørgaards analyser, hvordan den debat der brød løs i slutningen af 60erne måske nok kulminerede i midten af 1970erne, men samtidig strakte sig ind i firserne. Centrale ændringer i folkeskolens indretning blev tilsyneladende til i dette kampfelt, herunder skoleloven af 1975, samt de nye fagformål fra 1974 og læsevejledningerne fra 1976, der tilsammen dannede baggrund for faglige nyorienteringer i skolen. Introduktionen af samtidsorientering, kristendom som kundskabsformidlende, og en udvidet tekstforståelse i faget dansk førte i øvrigt til debat og konstante omskrivninger langt ind i 80erne. Bogen viser også, hvordan debatten foregik på flere niveauer og flettede lokale og nationale fora sammen. Samtidig udpeger Nørgaard slutningen af 60erne til at være et vendepunkt i folkeskoledebatten. Fra en udbredt konsensus om den nationale og demokratiske enhedsskole forankret i folkekirken vendte debatten sig mod en mere kritisk tilgang til skole og undervisning, ofte med teoretiske referencer til nymarxismen, men også til socialisationsteori, sprogteori, socialpsykologi og sociologi. I denne overgang blev pædagogik anerkendt som samfundsanliggende og skolegang og undervisning som politisk. Samtidig blev de pædagogiske processer aner-

kendt som langt mere komplekse end tidligere

Efter en introduktion til de ledende tematikker og analytiske greb foretages en detaljeret udlægning og analyse af indoktrineringsdebatten. Debatten opdeles i tre faser, der hver især tildeles et kapitel: 1) *Skolebøgerne som kampfelt*, hvor en skolebogs kritik spilles ud mellem 1960ernes progressive samfundskritik og dem med en mere traditionel opfattelse af det danske samfund; 2) *Indoktrinering i folkeskolen*, hvor debatten for alvor spidser til i offentligheden efter Asger Baunsbak Jensens udtalelser i Berlingske Tiden om en marxistisk, men også religiøs indoktrinering i skoler og børnehaver; samt 3) *Lærere og fjendebilleder*, hvor særligt Erhard Jacobsen stiller en række lærere i Albertslund for skud – for at skulle have udført politisk, venstreorienteret undervisning. Herefter trækkes både lærere og DLF for alvor ind i debatten. Det følgende kapitel rummer en analyse bundet op om skolerelaterede lovgivninger og betænkninger, hvor Nørgaard spører eksempler på skolekritik igennem de sidste 200 år. Tilbage fra 1814 nævnes vækkelsernes protester mod den for skolen fastsatte kristendomsundervisning, i 1890erne handler det om historieboernes såkaldte militaristiske tilsnit. I 1930erne findes et tidligt eksempel på skolebogs kritik og sågar nedsættelse af et skolebogsudvalg. I Emdrupplanen fra 1940erne fremstår sindelagspåvirkning som nødvendig i hensigten om skabelsen af den demokratiske borger. Grundet den hur-

tigere samfundsudvikling efter 1945 nævnes årstallet som en væsentlig skillelinje. Årene herefter indebar et politisk og pædagogisk erkendelses-skred, og uddannelsessektoren blev et centralt redskab i velfærdsstatens realisering. Uddannelsesniveaet skulle hæves og sektoren blev udvidet i den uddannelsesøkonomiske tænkning. Samtidig var skolens indhold til debat med spørgsmål om demokratiopdragelse, disciplin og indlæringsformer. Endelig behandles den blå betænkning og 60ernes sekularisering, nye fag og gruppebaserede og tværfaglige indlæringsmetoder også kortfattet. Samlet viser kapitlet, hvordan folkeskolen er blevet formet og transformeret som følge af skiftende politiske konstellationer, herskende verdenssyn og menneskesyn og videnskabsteoretiske paradigmer. Gennemgående i analysen behandles, hvorvidt og hvorledes folkeskolens undervisning skulle være sindelagspåvirkende eller holdningsdannende. Det handler om kritik af det indeværende, men også i høj grad om visioner for fremtiden.

I de afsluttende og opsummerende kapitler hæver analysen sig for alvor op. I en begrebsorienteret sammenfatning af begrebet indoktrinering danner dets mange fortolkninger – fra dets introduktion i tresserne og frem – et overblik over den analyserede debat. Ydermere diskuteres den manglende praksisorientering i datidens debat, for eksempel afstanden mellem læseplaner, skolebøger og den faktiske undervisning. Dette sætter sig også aftryk i bogen, der desværre ikke bevæ-

ger sig ind i dette felt. I stedet sættes debatten ind i et bredere samfundsmæssigt perspektiv.

Takket være Ellen Nørgaards lette pen skaber bogen et spændende og nuanceret overblik over kompleksiteten i indoktrineringsdebatten. Ad denne vej gives en indgang til at forstå de sammensatte og komplekse strømninger, der præger det uddannelsesmæssige felt i tiden fra 1960'erne. Begivenheder og strømninger der stadig den dag i dag sætter deres spor i diskussionen af folkeskolens mål og indhold. Bogen er således ikke blot et bidrag til den endnu noget overseede periode i dansk uddannelseshistorisk forskning, men også i allerhøjeste grad med til at understrege vigtigheden af uddannelseshistorien for forståelsen af vores samtid.

Degn, Jens E.:

Caput et fons. Klassisk filologi ved Aarhus Universitet 1930-2005” Århus: Aarhus Universitetsforlag. 2005. 167 s.

Af Jesper Eckhardt Larsen

Den store danske klassiske filolog, eller måske den største nogensinde, Johan Nikolai Madvig skrev i 1885 i sine livserindringer “*Den største Latinist*” = “*den sidste Mohikaner*”! *Erkendelse deraf*.” Hans liv med latinen strakte sig fra dens storhedstid i begyndelsen af 1820'erne gennem reformen af den lærde skole i 1850 og til grendelingen

og latinens nedgangstid i 1870'erne. De klassiske sprog var fra middelalderen og frem til den unge Madvigs samtid ubestridte som lingua franca for enhver lærd, der ville noget på åndens gebet. Madvig var dog selv med, sammen med en anden ung professor i 1830'erne, H.C. Ørsted, til at få afskaffet latin som disputationssprog for andre end specialisterne på Københavns Universitet. Århus Universitet var endnu ikke født eller tænkt før latinen og græskan var begyndt at synge sin svanesang som andet end specialisternes opgave. Derfor er Jens E. Degns bog om de klassiske sprog på Århus Universitet spændende som et billede af forvaltningen af en arv på et moderne universitet. En iagttagelse er interessant. Da latinen og græskan efter Anden Verdenskrig igen fik reduceret sin betydning på gymnasierne, da steg antallet af studerende på disse fag på universiteterne. Og dette er vel helt som det skal være. Universitetet skal vel være et sted for al viden. Hvad man ikke kan få andre steder må kunne opsøges på universiteterne. Småt, men godt.

Universitetet er i dag under kritik særligt fra erhvervsorganisationen Dansk Industri, fordi alle universitetsuddannelser ikke er rettet imod erhvervslivet. Derfor skal humaniora reduceres så meget som muligt, mener denne organisation. Og højrefløjen og ministeren lytter til DI. Derfor er svanesangen måske ved at nå sine sidste toner. Den klassiske dannelse og den selvstændige tilgang til kilderne til vores vestlige civilisation skal ikke være en del af den

viden et nordisk universitet tilbyder samfundets unge. Universitet i Lund afskaffede for nylig sit institut og sine lærestole i græsk og latin. Et privat firma støttede derfor universitet med en tidsbegrænset tildeling på fire års forlængelse. Nu er det erhvervslivet, der skal beskytte denne arv. Vi må håbe, de tager opgaven alvorligt.

Nå, men tilbage til Århus. Fortolkningen af, hvad klassisk filologi var og skulle være, knopskød fra Københavns Universitet i personen Franz Blatt, som allerede i 1930 blev ansat ved "universitetsundervisningen i Jylland," som var et stridens æble. Sønderjylland ville have universitetet ned til sig, men Århus vandt. Fra 1933 var kongerigets andet universitet blevet til Århus Universitet. Blatt bragte den brede dannelsesopfattelse med sig. Klassisk filologi var ikke blot sprogvidenskab og hjælpefag til teologien. Målet var den brede encyklopædiske indsigt i den antikke verden i sin helhed. Dette ideal kom fra de store tyske filologer, der i den klassiske dannelses storhedstid mente, at en ny humanisme var det ultimative dannelsesmiddel, og at curriculum for en sådan dannelse var den fuldstændig tilegnelse af den klassiske tid og ånd. Blatt blev toneangivende for den århusianske filologi, men var ikke lokal i betydningen af at skrive til et dansk publikum. Hans værker blev skrevet på tysk som var universitetsfilologiens hjemlands sprog til langt op i det tyvende århundrede.

Jens E. Degn er ikke selv klassisk filolog, men historiker og fransk filolog. Han tegner alligevel et fint og detaljeret billede af de kampe og de emnevalg inden for den klassiske filologi, der bestemte toningen af den århusianske tradition, som senere blandt andet kom til at omfatte Per Krarup og Otto Steen Due. Disse er nævnt her som to fornemme repræsentanter for en intens vilje til at formidle den klassiske litteratur ud over universitetskulturens rammer. Særligt Due må man jo takke for en helt uforlignelig evne til at nå ud til et publikum, der aldrig har lært et ord på græsk eller latin med nogen af disse oldtidskulturers ypperste frugter. At man "frådser i kebabmad" også hos Homer, ja, det er Dues fortjeneste. Det multietniske Danmarks sprog sat på græske hexametre.

Bogen kunne med fordel være mindre lokalhistorisk og mere almen universitetshistorisk i sit udblik. Hvordan og hvorfor blev den klassiske filologi netop anderledes i Århus? Og hvad siger denne historie os om universitetet som institution under forvandling? Men for at forstå den almindelige universitetshistorie er denne bog et fint prisme, hvori man kan se, hvad der er sket med universitetet de sidste halvt hundrede år. Kanariefuglen i minen skal advare minearbejderne om, når der er dårlige gasser og ikke mere ilt. Den klassiske filologi er en sådan fugl. Luften lugter af dårlige gasser og for meget af penge i Sanders videnskabsministerium.

Erling Kristensen:
Aldrig færdig, altid på vej.
Sorø Akademis Skole 1981-2003.
Poul Kristensens Forlag, 2007.
205 s., ill. og hft.

Af Børge Riis Larsen

I 1981 afløste Erling Kristensen Arne Østergaard som rektor for Sorø Akademis Skole. Kristensen havde fra 1973 været rektor for det nyetablerede Rosborg Gymnasium i Vejle, der med ham havde markeret sig som en foregangsskole inden for ny pædagogik. Skolen i Sorø var derimod en meget ældre institution med en række traditioner. Erling Kristensens fortjener gennem mere end 20 år i Sorø er tidligere beskrevet i et flot særnummer af kontaktbladet Phønix fra oktober 2003.

Nærværende erindringer bygger på såvel dagbogsnotater, manuskripter til taler, avisartikler, referater mm. På side 68 kan vi læse, at skolen ikke var "fulgt med i de pædagogiske forandringer i gymnasieskolen, så det havde været muligt at fastholde gamle (u)vaner og et menneskesyn, som tiden var løbet fra". Skoleuniformen var dog blevet afskaffet nogle år forinden, da elevrepræsentanter i samarbejdsudvalget havde rejst krav derom overfor undervisningsministeriet. Erling Kristensen satte sig for at luge ud i mange gamle traditioner, af hvilke flere med et nutidigt udtryk kunne betegnes som mobning af de yngste elever af de ældre. Det har næppe altid været uproblematisk, og det har end-

og været nødvendigt at bortvise kostelever for at fortsætte "traditionerne" (side 189).

Heller ikke samarbejdet med de mange lærere har altid været gnidningsfrit. I foråret 2000, kan vi således læse, at der "var en tumultarisk periode i lærergruppen. Der var som sædvanlig - og typisk for gymnasierne generelt - en massiv masse af passive lærere og nogle få ballademagere. GL-gruppen arbejdede som tidligere omtalt med en række sager med skjulte dagsordener". Dette vanskeliggjorde naturligvis et samarbejde, belastede stemningen og arbejdsmiljøet, og gruppen sendte godt et år senere "en klage om påståede samarbejdsproblemer, som undervisningsministeriet i sit svar bad gruppen om at præcisere" (side 181).

Erling Kristensen skriver åbent og ærligt om alle problemerne. Men vi får tillige indsigt i mange positive ting ikke mindst den omfattende fysiske renovering og udbygning af den gamle skole. Den sidste sovesal blev således ombygget til værelser i 1990.

Jeg kan forestille mig, at bogen er blevet studeret grundigt af skolens ansatte og elever i den pågældende periode. Den giver et godt indblik i meget store og nødvendige forandringer i den gamle skole. Anmelderen savner et navnerregister, som ville gøre bogen lettere at benytte efter endt læsning.

Inge Lise Jensen:
Glumsø private
Mellem- og Realskole 1914-1964.
Egå: Forlaget Ådalen. 2007.
206 s., ill.

Af Christian Larsen

Den danske realskole var fra midten af 1800-tallet og til 1960'erne et markant indslag i den danske skoleverden, og på højdepunktet var der mange hundreder skoler, som afholdt mellemskole-, real- eller almindelig forberedelseseksamen. En af disse skoler var Glumsø private Mellem- og Realskole i Sydvestsjælland, oprettet 1914.

Allerede i 1902 var der blevet oprettet en privatskole i Glumsø, idet beboerne følte behov for undervisning til deres børn udover de obligatoriske syv år i folkeskolen. Da der i 1914 udbrød strid om realskolen i Haslev, som Olaf Lange ejede, men som Indre Mission ville overtage – og som endte med missionsfolkenes sejr – så beboerne i Glumsø en mulighed for at få en realskole og en kompetent bestyrer. Man tog kontakt til Lange, som indvilgede på betingelse af, at der forelå tilskudsilsagn fra stat, amt og kommune, så det økonomiske fundament var på plads. På det tidspunkt var der 54 andre realskoler på Sjælland, hvoraf langt størstedelen var private. Glumsø lå mellem Sorø (med akademiet og en privat pigeskole), Næstved (med kommunal realskole) og Ringsted (også kommunal realskole), men der var ikke ordentlige forbindelsesru-ter til disse byer. Byens beboere sørge-

de for skolens økonomiske grundlag ved at tegne aktier i skolen og indskrive deres børn i den kommende skole, og 1. september 1914 kunne realskolen åbne med en forberedelsesklasse, 1. mellem og et kursushold. I 1917 fik skolen ret til at afholde mellemskoleeksamen og i 1919 realeksamen.

Problemet ved at drive en privatskole var og er, at et eventuelt underskud enten skal dækkes af kassebeholdningen eller ved højere forældrebetaling. I skolens første årti var der problemer med at få skolen til at løbe rundt økonomisk, også selvom forældrene trådte til. Dyrtiden under 1. verdenskrig og få elever fik Lange til at forlade skolen efter blot fire år, og skolen blev solgt til to unge lærere fra Jylland. Fra begyndelsen af 1920'erne lysnede det dog med et stigende elevtal, hvortil kom lejeindtægt fra Glumsø Handelsskole, som benyttede skolens lokaler fra 1927. I 1931 skiftede skolen ejer. Årsagen var denne: ”En ung pige på 20 år fra Glumsø havde fået arbejde som husassistent på realskolen. Det resulterede i bestyrerparrets skilsmisse” (s. 55). En fraskilt bestyrer, der havde været sin kone utro, kunne ikke på det tidspunkt fortsætte og måtte derfor sælge skolen. Og først med 1940'ernes lærermangel fik den tidligere bestyrer igen arbejde som lærer. Den nye ejer, Aage Rasmussen, måtte igennem kriseårene i 1930'erne med faldende elevtal, men det rettede sig op i begyndelsen af 1940'erne.

Problemerne dukkede først op i slutningen af 1950'erne, hvor 1959-til-

skudsloven gjorde det umuligt for skoler, ejet af enkeltpersoner, at opnå statslån til nybygninger, større ombygninger eller forbedringer og større anskaffelser af inventar eller undervisningsmateriel. Politikerne ville sikre, at ”de til enhver tid ydede stats-tilskud kommer skolerne som sådanne, ikke skiftende private ejere, til gode”, som det hed i bemærkningerne til lovforslaget. 1958/59 handlesskolen blev nedlagt, og skolen mistede en god lejeindtægt. Og i 1961/62 afviste Glumsø-Bavelse Kommune et påtænkt samarbejde med realskolen om eksamensklasser og oprettede i stedet en kommunal realafdeling, som ville blive en direkte konkurrent til den private realskole. Aage Rasmussen besluttede derfor at køre skolen videre til 1963, hvor der for sidste gang kunne aflægges realeksamen efter den gamle ordning, og skolen lukkede i 1964. Da havde 898 personer taget mellem-skoleeksamen og 610 personer realeksamen ved skolen. Efter skildringen af skolens historie er der biografer af lærere ansat i perioden 1931-1964, et afsnit hvor tidligere elever fortæller og endelig en fortegnelse over de elever, der har taget eksamen fra skolen 1917-1964.

Skildringen af skolens historie former sig som en kronologisk gennemgang år for år, og man får et godt indblik i de store og små begivenheder, som prægede skolen i dens 50-årige liv. Anmelderen kan dog savne, at skolens historie bliver set i forhold til skolevæsenets udvikling i lokalområdet og i forhold til realskolens generelle hi-

storie. Hvordan var samspillet mellem det kommunale skolevæsen og den private skole? Hvilken betydning havde det, når en skolebestyrer trådte ved siden af og blamerede sig over for ”kunderne”? Af bogen fremgår det, at realskolens arkiv i Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv har været anvendt sammen med bl.a. folketællinger, men det havde nu været rart med en samlet litteratur- og kildefortegnelse. Og med inddragelse af arkiverne fra Undervisningsinspektøren for Mellem- og Realskolerne og Undervisningsministeriet, som især kunne have kastet lys over perioden før 1931, fra hvilket tidspunkt realskolens arkiv er bevaret.

Alt i alt er der dog tale om en gedigen fremstilling af en på mange måder typisk provinsrealskoles historie, som uden tvivl vil blive læst i lokalområdet og af tidligere elever fra Glumsø private Mellem- og Realskole.

Birgit Kirkebæk:
Uduelig og Ubrugelig.
Åndssvageasylet Karens Minde
1880-1987. Holte:
Forlaget SOCPOL. 2007.
304 s., ill.

Af Christian Larsen

Med den foreliggende bog afslutter prof.emer., dr.pæd. Birgit Kirkebæk sin store udforskning af dansk åndssvageforsorg fra 1880 til 1987. Resultaterne er en licentiatafhandling, en disputats og fire bøger: *Abnormbe-*

grebet i Danmark i 20'erne og 30'erne. Med særlig henblik på eugeniske bestræbelser - og især i forhold til åndssvage (1985, licentiatafhandling), *Da de åndssvage blev farlige* (1993, disputats), *Defekt og deporteret. Livø-Anstalten 1911-1961* (1997), *Normaliseringsperioden. Dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970* (2001), *Letfærdig og løsgættig - kvindeanstalten Sprogø 1923-1961* (2004) og endelig bogen om Karens Minde, som her skal anmeldes.

Institutionen Karens Minde blev oprettet i 1880. Den lå i Kongens Enghave, og der hørte 17 tønder land til institutionen, som blev anvendt til have og frem til 1951/52 til landbrug. Karens Minde var oprindeligt en privat institution og hørte under Den Kellerske Åndssvageanstalt indtil 1902, hvor den kom under Østifternes Åndssvageanstalt og senere Statens Åndssvageforsorg. Ved særforsorgens udlægning i 1980 overgik Karens Minde til Københavns Kommune.

Karens Minde var normeret til 60 patienter, men hurtigt skete der en overbelægning, og i 1884 var der 89 patienter. Den markante overbelægning fortsatte og var medvirkende til den høje dødelighed blandt institutionens patienter. I løbet af de første 50 år døde næsten en tredjedel af patienterne, ikke så meget af alderdom (kun tre procent var over 40 år), men snarere fordi man havde de legemligt hårdest ramte, men også fordi overbe-

lægningen betød, at smitte bredte sig hurtigt.

Asylet begyndte som en blandet anstalt med børn og voksne, blev derefter en voksenanstalt, fra 1902 kun for børn, men med tiden kom der også voksne igen. Først i 1966 blev børn under tolv år flyttet ud (til Vangedehuse), og Karens Minde var frem til nedlæggelsen i 1987 en vokseninstitution. Asylet husede i sin levetid 2.020 patienter, som var en broget skare. Patienterne var, hvad man for hundrede år siden kaldte "Idioter" og "Imbecile", og omfattede multihandicappede mennesker, psykisk udviklingshæmmede, personer med spasticitet eller epilepsi, med Downs syndrom ("mongoler") eller med funktionsnedsættelser samt psykisk syge.

Karens Minde blev anvendt til *opbevaring* af de patienter, som ikke kunne oplæres til at blive arbejdsføre eller kunne undervise – dem, hvor man havde opgivet alt håb om "helbredelse". De blev anbragt på særlige institutioner, så man kunne samle kræfterne om de patienter, hvor der var håb, de "gode åndssvage" – og dermed også samtidig højne niveauet på hovedanstalten, fordi man var sluppet af med de "dårlige åndssvage". Der var tale om en klassifikation af mennesker, selv inden for åndssvageforsorgen, hvor man udskilte "dårlige" patienter fra skole- og arbejdsafdelingerne til et asyl, til at være "asylister". Denne klassifikation medførte også differentieret omsorg, idet asylisterne kun skulle have pasning og pleje, fordi man netop ikke

forventede at kunne rette op eller påvirke dem. Asylisterne var de ”ubrugelige og uduelige” eller de opgivne.

Konstruktionen af og udskillelsen til asylist er det centrale i Kirkebæks fortælling om Karens Minde. Hun undersøger det oplysningsskema, som skulle udfyldes ved en patients optagelse på Karens Minde, og den visitation, der fandt sted alene på baggrund af skemaet – beslutningstagerne på Den Kellerske Anstalt og senere Østifternes Åndssvageanstalt så aldrig de pågældende patienter. De centrale kriterier i bedømmelsen af, om et barn var åndssvag eller ikke, var disse fire: kunne barnet 1) skønne (dvs. opfatte, skelne), 2) gå, 3) tale og 4) var renlig. På baggrund af udsagnene fra en lokal læge dannede anstalten sig et indtryk, om der kunne komme noget ud af at undervise og oplære barnet, eller om det skulle visiteres til et åndssvageasyl.

Også internt blev patienterne ”opdelt” i kategorier, som kan aflæses af klientjournalerne. Der var de *nemme*, som var gode, stilfærdige og tålmodige patienter, der var de *slemme*, som var aggressive, voldelige, seksuelt opstemte eller sindssyge, og så var der de *besværlige* – dem, der ikke reagerede på kontakt og tale, var urenlige, havde hyppige kramper og skulle have hjælp til alt. Alt sammen bedømmelser set ud fra personalets opfattelse af, hvor meget krævende den enkelte patient var. Karens Minde var præget af denne stilstand indtil 1950’erne, hvor der begyndte at ske forandringer i dansk

åndssvageforsorg, jf. hendes bog *Normaliseringens periode*, med et nyt syn på åndssvage, men hvor også forældrene begyndte at være aktive og oprette forældreforeninger, på Karens Minde i 1952.

Birgit Kirkebæks bog hviler på arkivalier først og fremmest fra Karens Minde og på erindringer fra tidligere ansatte og beboere, som strækker sig tilbage til omkring 1950, og hvilket er med til at gøre fortællingen mere levende. Kirkebæk arbejder med dokumentanalyse, som ikke alene omfatter, hvad der står i selve dokumentet, men også i høj grad, hvordan det enkelte dokument er opbygget, og hvilke ord der anvendes. Eller hvor få ord der anvendes. Om en kvindelig patient, indlagt i 1922 som tolvårig som ”Idiot”, blev der i de første tyve år noteret 113 ord om de 7.200 dage, hun havde tilbragt på Karens Minde, hvilket viser den store forskel mellem biologisk tid og medicinsk tid.

Der er tale om et godt værk, skrevet i et læsevenligt sprog og med sigende illustrationer, som også inddrages i fremstillingen. Bogen er præget af indlevelse fra forfatterens side, som også selv har arbejdet i den danske åndssvageforsorg, og man mærker, hvordan hun virkelig føler for de 2.000 patienter, der blev opbevaret på Karens Minde, fordi de var ”ubrugelige og ubrugelige”. Og dermed er bogen med til at give stof til eftertanke.

Søren T. Thuesen:
Fremmed blandt landsmænd.
Grønlandske kateketer i kolonitiden. Atuagkat: Nuuk. 2007. 394 s.

Af Jan Kanstrup

Søren Thuesen udsendte i 1988 sin første bog om den grønlandske kateketinstitution, *Fremad, opad*. Her behandlede han kateketernes centrale rolle i den kristelige og nationale vækkelse i Grønland i tiden efter o. 1900. *Fremmed blandt landsmænd* er en ”fortsættelse” bagud i tid til midten af 1800-tallet, hvor den formaliserede uddannelse af kateketer blev grundlagt på seminarier i Syd- og Nordgrønland. Samtidig rummer *Fremmed blandt landsmænd* en dyberegående redegørelse for den anvendte (antropologiske) teori og metode. Den er Søren Thuesens ph.d.-afhandling fra 1993, som nu er publiceret, tilsyneladende uden ændringer af betydning. Det betyder bl.a. at synspunkterne i Henrik Wilhjelms store værk fra 1997 om de grønlandske seminarier i 1800-tallet ikke er indarbejdet.

De grønlandske kateketer varetog under opsyn af missionæren / præsten alle kirkelige aktiviteter - bortset fra forvaltningen af sakramenter - samt al undervisning på bopladserne uden for kolonistedet, mens kateketen (overkateketen) på kolonistedet havde en særstilling, som missionærens nærmeste medarbejder. En sammenligning med den danske degneinstitution er nærliggende og gælder et godt stykke hen ad vejen. Forskellene

er imidlertid markante. Det gælder på det kulturelle, herunder det sproglige område, det gælder kateketernes materielle vilkår, som ofte var usle, og det gælder især deres stilling som ”mediatorer” mellem kolonimagten og den grønlandske befolkning, ifølge Thuesen ofte som lusen mellem to negle.

Det faglige niveau på seminariet i Nuuk holdt utvivlsomt mål med niveauet på de små danske præstegårdseminarier, og omfattede således udover de kristelige discipliner samt læsning og skrivning også historie, geografi, matematik og naturlære. Hertil kom som noget væsentligt, praktisering af det primære nationale erhverv, kajakfangst, som kateketerne forudsattes at supplere deres ringe løn med. Undervisningssproget på seminarierne var grønlandsk og undervisningen blev varetaget af en danske missionær med lang anciennitet i Grønland, bistået af en dansk seminarielærer (endnu sprogligt svagt funderet), samt af grønlandske hjælpelærere.

De seminarieuddannede kateketer udgjorde eliten. De kunne langt fra dække behovet, men måtte suppleres med mere eller mindre uuddannede samt - inden for undervisningen - med læsere og læserinder.

Kateketerne var et vigtigt redskab for kolonimagtens ambitiøse civilisationsprojekt, som havde til formål at udvikle et selvberende grønlandsk samfund, materielt og åndeligt hånd i hånd. Hertil hørte etableringen af ”autoritet” inden for det grønlandske

samfund, dvs. et socialt hierarki som supplement til kolonimagtens egen magtudøvelse. Thuesen redegør i den forbindelse for kateketernes autoritetshævdelse, ikke alene inden for kirke og skole, men generelt i lokalsamfundet. Han kunne i den forbindelse nok i højere grad have inddraget kateketernes virksomhed i det kommunale selvstyre fra o.1860, og de lokale grønlandske handelsbestyreres status.

Grønlands historie skrives normalt på grundlag af de meget righoldige, dansksprogede kilder, med ophav i den (danske) administration, kirke og handel. Disse kilder har selvsagt kulturel slagside: De rummer oplysninger om det grønlandske samfund og folk, men set gennem mere eller mindre indsigtfulde danske briller og i en dansk kontekst. Thuesen benytter dette materiale. Det er han nødt til som følge af den yderst sparsomme eksistens af *grønlandsk* artikulation, som dokumenterer samfundet *indefra*.

Det er Thuesens store fortjeneste at have fremdraget et stort antal af de dagbøger, som kateketerne skulle føre, og at underkaste dem en indsigtfuld analyse. Selv de summarisk registrerende dagbogsoptegninger aftvinges således udsagn om den grønlandske omverdensforståelse, mens de reflekterende dagbøger tillige dokumenterer selvforståelsen hos kateketstandens kærnetropper som bærere af et særligt *kald* i samfundets udvikling i kristelig, erhvervsmæssig og efterhånden også i politisk forstand.

Læsningen af bogen forudsætter ikke nogen specifik forhåndsviden om grønlandske forhold. Thuesens kontekst er bred, såvel i tid og rum, ligesom alle specielle begreber er forklaret.

**Jens Erik Kristensen, Kim Elstrøm,
Jens Viggo Nielsen, Mads Pedersen,
Bjarne Vind Sørensen og
Henrik Sørensen (red.):**

Ideer om et universitet.

**Det moderne universitets idé-
historie fra 1800 til i dag. Gylling:
Aarhus Universitetsforlag, 2007.**

Af Jesper Eckhardt Larsen

I løbet af de sidste ti års reformer på universiteterne, men med tilløb allerede fra den internationale reformbølge i 1960'erne, er det blevet en tilbagevendende øvelse at genopvække tankerne fra grundlæggerne af det moderne universitet, måske med Wilhelm von Humboldt som det tydeligste ikon. Som bogen her på en fin måde redegør for, har hele tiden efter Anden Verdenskrig været præget af kampe på universitetsfeltet. Reformivrige, ofte funktionalistisk inspirerede, politikere har i hele den vestlige verden forsøgt at skabe noget nyt i lyset af masseuniversitetets fremvækst efter krigen. Med begyndelse lige efter krigen var rollerne byttet om, så det var de mere højreorienterede tænkere, der var mest positive over for at ændre universiteternes interne og ydre forhold, mens de traditionelt set pro-

gressive tænkere var mere konservative. To personer kan nævnes fra den tyske debat. Helmut Schelsky skrev i 1963 en bog, der forsøgte en reformvenlig gentænkning af universitetet i lyset af dets enorme vækst. Jürgen Habermas, der kom til at spille en stor rolle for ungdomsoprørets tanker, var nævnt i denne bog for en konservatisme og bevarelsestrang på universitetsområdet. Det er som om venstrefløjen generelt virkelig har kastet sin kærlighed på universitetet som en fjerde statsmagt, mens højrefløjen er mere eller mindre ligeglad, blot universitetet tjener økonomien. Det er for groft sat op. Man kan tage til USA eller for den sags skyld til Norge for at finde en alliance imellem dannede mennesker på højrefløjen, der går sammen med dannede mennesker på venstrefløjen i en helhjertet kamp for at bevare det frie universitet.

Denne bog er nok, uden at tage munden for fuld af domme, samlet og redigeret af dannede mennesker på den danske venstrefløj (mest fra idehistorie på Århus Universitet) som en fejring af universitetet som en fjerde statsmagt. De fire statsmagter er dermed: den lovgivende, den udøvende, den dømmende og den kritisk tænkende. Der er flere linjer i dette tekstudvalg, men linjen fra Immanuel Kant til Habermas er ikke til at tage fejl af i dette udvalg af centrale tekster i universitetsdebatten de sidste 200 år. Universitetet er i begge disse tænkeres tekster et sted for den frie kritiske fornuft. Hos Kant er appellen til kongen, at universitetets frie tanke, institutio-

naliseret i de filosofiske artes fakulteter, nok skal opføre sig ordentligt, hvis den bliver sat fri til at tænke kritisk om både de andre fakulteter (jura, teologi, medicin) og om samfundet i sin helhed. Hos Habermas er dette blevet til en bøn om, at universitetet må beholde sit element af livsverden i form af en borgerlig offentlighed i modsætning til helt at blive slugt af systemverden (funktionalismen i al sin magt).

Idehistorikeren Jens Erik Kristensen er den centrale selvstændige bidragyder blandt redaktørerne. Han har tidligere medvirket til en egentlig fremstilling af universitetets idehistorie helt fra de middelalderlige begyndelser (bidrag sammen med Peter C. Kjærgaard i *Universitet og videnskab: universitetets idehistorie, videnskabsteori og etik*, red. Hans Fink, Kbh.: Hans Reitzel, 2003). Som lang indledning til denne antologi har han samlet sin opmærksomhed om de sidste 200 års moderne universitetshistorie, som skrives oplagt og let tilgængeligt for interesserede lægmænd eller universitetspolitiske medkombattanter. Resten af bogen udgøres af nye danske oversættelser af en række centrale tekster mest fra tysk, men også fra engelsk og amerikansk universitetsdebat.

Valget af tekster er på mange måder oplagt. Kant og Humboldt dannede udgangspunktet for det reformerede universitet, der opstod som det, nogen har kaldt en sublimering af den franske revolution i åndernes rige. Humboldt og Kant er ikke revolutionære i deres tekster, men de er frihedstænke-

re. Åndens liberalisme skal tjene hhv. det oplyste enevælde og nationalstaten ud fra et meget højere synspunkt end den topstyrede utilitarisme i revolutionens Frankrig kunne drømme om. De senere tekster er eksempler på arven fra disse reformer. Thomas Huxley står som en lidt ensom repræsentant for den angelsaksiske universitetstradition, der virkelig har haft et noget andet forløb end den tyske. Det centrale begreb i denne tradition blev ikke "dannelse gennem videnskab" som i den tyske, men "fri dannelse" ("liberal education"). I det hele taget er de engelske og amerikanske universiteter meget mere uddannelses- og dannelsesinstitutioner end egentlige videnskabelige udklækningsanstalter. Det er først senere (efter 1880'erne) og selektivt, at de amerikanske og engelske universiteter overtager forskningen som et centralt element ved et universitet. Dette er en skævhed i antologien. Der er ikke en egentlig traditionsfølge af amerikanske og engelske tanker. Det er værd at nævne den centrale engelske skikkelse John Henry Newman og hans tanker om den frie dannelse som universitetets egentlige ide. Argumentet for ikke at have ham med er vist, at han ikke har skrevet kort og præcist nok til denne antologis udvalg, hvad han havde i tankerne. Nysgerrige må læse ham på engelsk i en af de nyere kritiske og kommenterede udgaver (J.H. Newman: *The idea of a University* (1899), New Haven & London: Yale University Press, 1996).

Dermed er udvalget først og fremmest dækkende for den tyske universitets-

tradition, som den danske da også er meget beslægtet med. Dog er det tydeligt helt fra Max Weber, Abraham Flexner og frem, at de nye universiteter i Amerika har været de dominerende institutioner globalt set i hele det tyvende århundrede. Hos de nyeste tænkere som Michael Gibbons, Katrin Käufer og Claus Otto Scharmer er udgangspunktet tydeligvis de amerikanske institutioner. Gibbons er optaget af den nye nærhed imellem universiteternes og industriens vidensproduktion, både geografisk i dannelsen af kreative forskerbyer med universitet og industri som naboer, og tankemæssigt i samspillet imellem universiteternes klassiske disciplinære videnskab og nye private og offentlige industrinære vidensproducerende institutioner (tænketaanke, forskningslaboratorier, videnstunge firmaer). Og den livsverden som Habermas nok forstår mere intellektualistisk, er jo levende beskrevet med forbillede i et typisk amerikansk campus af Käufer og Scharmer. På et amerikanske college og universitet er den cocktail af sport, kunstudøvelse, musikliv, meditationssessions ved siden af studierne, som de to amerikanske tyskere beskriver, allerede en realitet. Det lader altså til, at også det 21. århundrede bliver det amerikanske universitets århundrede. "The college experience" (til et par millioner Dkr. per person) bliver oplevelsesøkonomiens svar på Humboldts dannelses tanker i et århundrede, hvor staten fralægger sig et dannelsesansvar og lægger kunst, intellekt og kritiske sanser ud på markedsvilkår. Den danske universitetspolitik er

blind for disse behov. Anledningen for denne antologi er universitetsloven fra 2003. Denne og loven om akkrediteringsrådet er fuldbyrdet funktionalisme. En blind funktionalisme, der kan tælle penge, men ikke meget andet. Dannelsen kan ikke måles. Derfor vil den nok ikke overleve den europæiske ny-utilitarisme. De tænkere, der nærrede et frihedshåb efter den franske revolution, havde nok ikke forudsat statskapitalismens utilitaristiske embedsmandsvælde i det 21. århundredes Europa – som sejler under falskt flag af ”ny liberalisme.” Men læs denne bog før du forkaster universitetskonservatismen.